

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ДОХОДИТЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНСТВА ЗА ПЕРИОДА 2007 – 2022 ГОДИНА

Гергана Филипова Павлова

Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов

Катедра „Статистика и приложна математика“

e-mail: d010123292@uni-svishtov.bg; gpavlova1988@gmail.com

Резюме: Селското стопанство е важен традиционен отрасъл за България, защото, от една страна, осигурява продоволствената сигурност на страната, а от друга страна, значителна част от продукцията на отрасъла е предназначена за износ. Същевременно все по-актуален става въпроса за доходите на земеделските стопанства и ще се превръща във все по-важна част от аграрната политика (*Ангелова, 20103*). Икономическите сметки за селското стопанство (ИССС) имат за цел да анализират производствения процес и основния доход, получен от него. Настъпилите глобални промени в световен мащаб, породени от Ковид пандемията и инвазията в Украйна, предизвикаха и в селското стопанство редица трудности и проблеми от различен характер не само в България, но и в ЕС и света. Обект на изследване са икономическите сметки за селското стопанство като инструмент за анализ на промените в доходите на земеделските стопанства. Предмет на изследване е формирането на сметките „Производство“, „Формиране на дохода“, „Доход на предприятието“ и „Капитал“ в селското стопанство и установяване на тенденциите на изменение на основните показатели. Целта на разработката е да се представят същността и особеностите на икономическите сметки за селското стопанство, методологията за тяхното формиране и анализиране на тенденциите в изменението на основните икономически показатели за селското стопанство за периода 2007–2022 г.

Ключови думи: селско стопанство, макроикономика, икономически сметки за селското стопанство, обща селскостопанска политика, доход на земеделските стопанства, статистическа методология

JEL: C82, E31, Q11, Q18.

STATISTICAL ANALYSIS OF FARM INCOME FOR THE PERIOD 2007 – 2022

Gergana Filipova Pavlova

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Department of Statistics and Applied Mathematics

E-mail: d010123292@uni-svishtov.bg; gpavlova1988@gmail.com

Abstract: Agriculture is an important traditional sector for Bulgaria because, on the one hand, it ensures the country's food security, and on the other hand, a significant part of the sector's production is intended for export. At the same time, the issue of farm income is becoming increasingly relevant and will become an increasingly important part of agrarian policy. The Economic Accounts for Agriculture (EAC) aim to analyze the production process and the basic income derived from it. The global changes that have occurred worldwide, caused by the covid pandemic and the invasion of Ukraine, have caused a number of difficulties and problems of a different nature for agriculture not only in Bulgaria, but also in the EU and the

world. The object of research are the economic accounts for agriculture, as a tool for analyzing changes in the income of agricultural holdings. The subject of research is the formation of the "Production", "Income formation", "Enterprise income" and "Capital" accounts in agriculture and the establishment of the trends of changes in the main indicators. The purpose of the development is to present the essence and features of the economic accounts for agriculture, the methodology for their formation and to analyze the trends in the change of the main economic indicators for agriculture for the period 2007-2022.

Keywords: agriculture, macroeconomics, Economic Accounts for Agriculture, Common Agricultural Policy, farm income, Statistical Methodology

JEL: C82, E31, Q11, Q18.

Въведение

Селското стопанство е важен традиционен отрасъл за България, защото, от една страна, осигурява продоволствената сигурност на страната, а от друга страна, значителна част от продукцията на отрасъла е предназначена за износ. Селското стопанство осигурява суровини за много други отрасли и сектори на икономиката, създава работни места и е основен източник на доходи в селските райони. Развитието на селското стопанство не остава изолирано от глобалните тенденции за внедряване на нови технологии, модернизация, дигитализация и роботизация на процесите. Основната цел на внедряването на нови технологии и на различни иновации в селското стопанство е повишаване на ефективността на производството, на производителността на труда, като стремежът е да се намали делът на тежкия ръчен и физически труд в земеделието.

Същевременно все по-актуален става въпросът за доходите на земеделските стопанства, като през следващите години той ще се превръща във все по-важна част от аграрната политика. Икономическите сметки за селското стопанство (ИССС) имат за цел да анализират производствения процес и основния доход, получен от него (НСИ. Икономически сметки за селското стопанство, н.д.). Настъпилите глобални промени в световен мащаб, породени от Ковид пандемията и инвазията в Украйна, предизвикаха редица трудности и проблеми от различен характер пред селското стопанство не само в България, но и в ЕС и света. Въпреки това, макар и в условията на множествени кризи, аграрният сектор продължава да се развива динамично и в него също се извършва цифровата и дигитална трансформация, внедряват се иновативни методи за производство, облекчава се трудът на заетите в сектора и т.н. Климатичните промени също поставят на дневен ред редица предизвикателства пред развитието на селското стопанство. Важна цел е намаляване въздействието на селското стопанство върху климата, постигането на нулев въглероден отпечатък, затваряне на производствен цикъл, оползотворяване на отпадъците и др. Селското стопанство стои в центъра на кръговата икономика и е в тясна връзка с развитието на науката.

Важността на аграрния сектор е видима и е отразена във всички стратегически документи на Зеления пакт – пряко свързани са стратегиите „От фермата до трапезата“ и „Биологичното разнообразие“, а две от най-големите структурни политики на ЕС са насочени към селското стопанство и селските региони – Общата селскостопанска политика и „Хоризонт Европа 2030“. От това следва, че секторите по хранителната верига и сигурността на системата са в основата на европейската Зелена сделка (Обща селскостопанска политика 2021-2027, н.д.).

Същевременно се наблюдава процес на увеличаване и задълбочаване на диференциацията и поляризацията между едрите и дребните стопанства, което води до формиране на т.н. двуполосен модел на земеделските структури (Структура на земеделските стопанства в България. 2021., н.д.). За България е характерен доминиращ дял на дребните и малките стопанства на физическите лица, а броят на едрите стопанства е малък, но именно едрите земеделски стопанства акумулират значителни доходи и това им позволява да разширяват икономическите си граници.

Въпросът за доходите на земеделските стопанства е един от най-важните въпроси на аграрната политика, поради което много често е обект на анализи и дискусии. Според изследване на КНСБ заплащането на труда в земеделието е по-ниско отколкото в другите икономическите сектори, което се дължи на ниската добавена стойност на единица площ и на заплащането в сектора, съобразено със средните за района, страната и вида на труда. В останалите икономически сектори разходите за труд представляват между 45–50% от създаваната добавена стойност, докато в земеделието това съотношение е значително по-малко (**Секторен анализ в Земеделието: 87% от работещите са самонаети, необходими са специфични схеми за осигуровка при безработица., н.д.**). Налага се изводът, че по-ниското заплащане на труда в земеделието се дължи и на по-ниската производителност и възвръщаемост в отрасъла на единица разход, но също така много важно значение има и качеството на предлаганата работна сила и вида на предлаганата работа. Посочените дотук причини и особено ниските доходи на наетите лица в земеделието обясняват във висока степен отлива на желаещи да работят в селското стопанство. Секторът се характеризира и с редица рискови фактори като природното въздействие върху производствения процес, тежките условия на труд, недостатъчната престижност на труда в селското стопанство и ниското заплащане на труда. Следователно причините за негативните нагласи за труд в земеделието са многоаспектни и за решаването им е необходим комплексен подход.

Статистическото изследване на икономическите сметки за селското стопанство осигурява информация за социално-икономическите процеси, които протичат в отрасъла в периода от 2000 г. до момента, а също така и отразява влиянието на политиките и програмите, които се прилагат както от страна на държавата, така и от ЕС. В основата на тяхното разработване стои

усъвършенствана законова регламентация, която осигурява съгласуваност и сравнимост на данните както на национално ниво, така и на европейско и международно равнище. Основното им предназначение е да измерят дохода на земеделските стопанства чрез прилагане на основните статистически методи, правила и концепции.

Обект на настоящата разработка са икономическите сметки за селското стопанство като инструмент за анализ на промените в доходите на земеделските стопанства.

Предмет на изследване е формирането на сметките „Производство“, „Формиране на дохода“, „Доход на предприятието“ и „Капитал“ в селското стопанство и установяване на тенденциите на изменение на основните показатели.

Целта на разработката е да представи същността и особеностите на икономическите сметки за селското стопанство, методологията за тяхното формиране и анализиране на тенденциите в изменението на основните икономически показатели за селското стопанство за периода 2007–2022 г. За изпълнение на целта авторът си поставя следните **задачи**:

- Изясняване на същността и архитектурата на икономическите сметки за селското стопанство като инструмент за изчисляване на доходите на земеделските стопанства.
- Анализиране на ключови показатели от икономическите сметки за селското стопанство и на доходите на земеделските стопанства за периода 2007–2023 година.

Изследователската теза на автора е, че при анализа на икономическите показатели за селското стопанство е необходимо да се познават и прилагат основните статистически подходи за разработване на агромонетарната статистика, тъй като те обединяват в себе си цялата информация, която се разработва от Аграрната статистика в България.

В подкрепа на основната теза на изследването е виждането на автора, че в резултат на COVID-19 кризата, а също така и на инвазията на Русия в Украйна, икономическите резултати в сектор Селско стопанство са силно повлияни, поради което се наблюдава промяна в тенденциите на изменение и на доходите в сектора.

1. Същност и особености на статистическото изследване на икономическите сметки за селското стопанство

Общата селскостопанска политика (ОСП) е неделима част от договорите, които създава Европейската общност (ЕО). ОСП е основана на три фундаментални принципа: свободна търговия в рамките на Общността на база общи цени, преференции за европейското производство на пазарите на Общността, както и обща финансова отговорност (Обща селскостопанска политика 2021-2027, н.д.).

В Общата селскостопанска политика на ЕС ясно е посочена нейната цел, а именно да осигури приемлив стандарт на живот на фермерите, да осигури качествени храни за потребителите на разумни цени, да запази европейското наследство в селските райони и да спомогне за опазването на околната среда. В нея са изведени основните инструменти за извършването на директните плащания и пазарната подкрепа на земеделските производители (1-ви стълб на ОСП) и политиката на развитие на селските райони (2-ри стълб на ОСП) (Обща селскостопанска политика 2021-2027, н.д.).

В Общата селскостопанска политика е разписана общата организация на пазара на земеделски продукти в Европейския съюз, чрез която се осигурява стабилност и предвидимост на пазарите на земеделски продукти, устойчиви изкупни цени, като по този начин се гарантират стабилни доходи на земеделските производители, а на потребителите се осигурява възможност за постоянното снабдяване с качествени храни на потребителите.

За да се извършва регулярен мониторинг и оценка на изпълнението на Общата селскостопанска политика е необходима сравнима, съобразена с последните изисквания на европейските регламенти надеждна информация за икономическото състояние на селското стопанство и по-специално за промените в дохода на селскостопанските производители. За тази цел се изготвят селскостопанските сметки, които се явяват основен инструмент за анализиране на икономическото състояние на селското стопанство в дадена държава, като при съставянето им се спазва условието да са съставени на основата на единна система от принципи. Друг важен аспект на приложение на икономическите сметки в селското стопанство е приносът им за изчисляването на националните сметки.

Основната цел на Икономическите сметки за селското стопанство (ИССС) е да анализират производствения процес и основния доход, получен от него. По такъв начин сметките се основават на понятието отрасъл (НСИ. Икономически сметки за селското стопанство, н.д.).

По своята същност ИССС са сателитни сметки, предоставящи допълнителна информация и дефиниращи понятия, пригодени към особения характер на селскостопанския отрасъл. Въпреки че тяхната структура е в голяма степен подобна на тази на националните сметки, тяхното съставяне изисква формулирането на подходящи правила и методи. Архитектурата на сметките включва четири сметки, от които три сметки за текущи операции: “Производство”, “Формиране на дохода”, “Доход на предприятието”, и една сметка за натрупване – “Капитал”, като последователността и изчерпателността им се осигурява в съответствие с ЕСС 2010 (НСИ. Икономически сметки за селското стопанство, н.д.).

Разработването на икономическите сметки за селското стопанство се основава на Регламент (ЕО) № 138/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 5 декември 2003 г., Ръководството за разработване на икономическите сметки за селското и горското стопанство '97 рев. 1.1 (Manual on the

economic accounts for Agriculture and Forestry EAA/EAF 97 Rev.1.1) (Manual on the economic accounts for agriculture and forestry EAA/EA 97 (PDF), н.д.), както и на Националната статистическа програма (Национална статистическа програма, н.д.).

Определянето на източниците на данни е важна част от разработването на методиката на всяко статистическо изследване. Правилното им залагане и използване гарантират, че изчислените показатели и агрегати са с необходимото качество, изчерпателност и точност. За целите на статистическото изследване за ИССС се използват както налични данни от административни източници, така и от изчерпателни или извадкови наблюдения, провеждани от НСИ или от отдел „Агростатистика“ в Министерството на земеделието, храните и горите. Източниците на информация, на базата на които се агрегират данните за страната, са следните (МЗХГ. Агростатистика, н.д.):

- Годишен отчет на земеделските стопанства;
- Годишен отчет на нефинансовите предприятия (ИСБС);
- Цени на производител в селското стопанство;
- Цени на стоките и услугите за текущо потребление в селското стопанство;
- Годишни данни на Националните сметки;
- Статистика на външната търговия (ИСВТ);
- Изследванията в областта на статистика на растениевъдството, статистика на животновъдството и структурата на земеделските стопанства, провеждани от МЗХГ - отдел „Агростатистика“;
- Административни данни - от ДФ „Земеделие“ – Разплащателна агенция.

Основната цел на ИССС е да анализират производствения процес и основния доход, получен от него. По такъв начин сметките се основават на понятието отрасъл. Въпреки че тяхната структура е в голяма степен подобна на тази на националните сметки, тяхното съставяне изисква формулирането на подходящи правила и методи. Следва да се прави разграничение между дохода от селскостопанско производство и дохода на селските домакинства, като последните включват освен доход от селскостопанска дейност и доход от други източници (от собственост, социални плащания и др.), с който те могат да разполагат. Тези два вида доход (доход, получен от селскостопанско производство, и доход на селските домакинства) се измерват с две различни цели, поради което се прилагат два различни метода на класификация на икономиката: първият, за ИССС, е основан на производствените единици, които се определят в зависимост от принадлежността им към даден отрасъл, вторият е основан на домакинствата (т.е. институционалните единици), чийто главен източник на доход е самостоятелната селскостопанска дейност (Европейската система от национални и регионални сметки в

Европейския съюз. РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 549/2013 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ, н.д.).

Според действащата методология селскостопанският отрасъл се разглежда като групиране на всички стопански единици по видове дейност на местно ниво, които осъществяват следните икономически дейности – отглеждане на зърнени и технически култури; зеленчукопроизводство и овощарство, градинарство (включително производството на вино и зехтин от грозде и маслини, отгледани от същата единица), животновъдство, отглеждане на фуражи, селскостопанска работа на акорд, лов, развъждане на дивеч, включително свързаните с тях обслужващи дейности.

Използването на местните стопански единици по вид дейност като основна единица за селскостопанския отрасъл налага регистрирането на неселскостопанските вторични дейности, когато те не могат да се отделят от главната селскостопанска дейност. Неделимите неселскостопански вторични дейности на местните селскостопански единици по вид дейност се определят като дейности, тясно свързани със селскостопанското производство, за които информацията по отношение на продукцията, междинно потребление, компенсация на наетите, влагането на труд или бруто образуване на основен капитал (GFCF) не може да се отдели от информацията за главната селскостопанска дейност, извършвана през периода на статистическото наблюдение (Европейската система от национални и регионални сметки в Европейския съюз. РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 549/2013 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ, н.д.).

Тъй като ИССС се основават на понятието „отрасъл“, последователността на сметките в съответствие с Европейската система от сметки 2010 трябва да се ограничи до първите сметки на текущите сметки – сметка „производство“ и сметка „формиране на доход“, чиито балансови показатели са съответно добавената стойност и оперирацията излишък. Въпреки това се смята, че поради специфичните черти на селското стопанство би следвало да е възможно да се съставят други сметки, поне частично, дотолкова доколкото съответните потоци несъмнено могат да бъдат отнесени към тях. Разглежданите сметки са сметка предприемачески доход (част от текущата сметка) и капиталова сметка (част от набирателната сметка). Въз основа на таблиците и структурата на сметките в Европейската система от сметки 2010 последователността на сметките в ИССС може да бъде наблюдавана в таблици от 1 до 4 (Регламент (ЕО) 138/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 05.12.2003 г. относно Икономическите сметки за селското стопанство в Общността).

Таблица 1
Сметка „Производство“

Използване			Ресурс		
P.2	Междинно потребление	50	P.1	Продукция	100
V.1b	Брутна добавена стойност	50			
K.1	Потребление на основен капитал	10			
V.1n	Нетна добавена стойност	40			

Източник: Регламент (ЕО) 138/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 05.12.2003 г. относно Икономическите сметки за селското стопанство в Общността.
<http://data.europa.eu/eli/reg/2004/138/oj>

Таблица 2
Сметка „Формиране на дохода“

Използване			Ресурс		
D.1	Възнаграждение на наетите лица	10	V.1n	Нетна добавена стойност	40
D.29	Други данъци върху производст-5 вото				
D.39	Други субсидии на производст--10 вото				
V.2n/	Нетен опериращ излишък/нетен	35			
V.3n	смесен доход				

Източник: Европейската система от национални и регионални сметки в Европейския съюз. РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 549/2013 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ.
<https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pages/ESS2010/ESS%202010%20Bg.pdf>
Регламент (ЕО) 138/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 05.12.2003 г. относно Икономическите сметки за селското стопанство в Общността. <http://data.europa.eu/eli/reg/2004/138/oj>

Таблица 3
Сметка „Доход от предприемаческа дейност“

Използване			Ресурс		
D.4	Доход от собствена дейност	10	V.2n/ Нетен опериращ излишък/нетен V.3n 35 смесен доход		
D.41	Лихви	5	D.4	Доход от собствена дейност	1
D.42	Аренда	5	D.41	Лихви	1
V.4n/	Нетен доход от предприемаческа дейност	26			

Източник: Регламент (ЕО) 138/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 05.12.2003 г. относно Икономическите сметки за селското стопанство в Общността.
<http://data.europa.eu/eli/reg/2004/138/oj>

Таблица 4

Капиталова сметка

Промяна в активите		Промяна в пасивите и нетната стойност	
P.51	Бруто образуване на основен капитал	-100	D.9 Капиталови трансфери, задължения
P.511	Придобити активи минус ликвидирани на материални активи	-85	D.92 Инвестиционни помощи
P.511a	GFCF в растениевъдството	10	D.99 Други капиталови трансфери
P.511 б	GFCF в животновъдството	15	5
P.511 в	GFCF в машини и оборудване	20	
P.511г	GFCF в транспортно оборудване	20	
P.511 д	GFCF във фермерски сгради	20	
P.511е	GFCF в други дейности освен подобрения на земята (др. сгради, структури)		
P.512	Придобити активи минус ликвидирани на нематериални активи (софтуер и др.)	10	
P.513	Прираст на стойността на произведените финансови активи	5	
P.513а	Главни подобрения на земята	4	
P.513 б	Разходи по прехвърляне на собственост върху земя и производствени права	1	
K.1	Потребление на основен капитал	5	
P.52	Промяна в запасите	5	

Източник: Европейската система от национални и регионални сметки в Европейския съюз. РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 549/2013 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ. <https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pages/ESS2010/ESS%202010%20Bg.pdf>
 Регламент (ЕО) 138/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 05.12.2003 г. относно Икономическите сметки за селското стопанство в Общността. <http://data.europa.eu/eli/reg/2004/138/oj>

Според действащата ИССС Сметка „производство“ отчита транзакции, свързани с производствения процес. Тя включва продукцията в

„ресурс“ и междинното потребление в „използване“. Добавената стойност, т.е. балансовият показател, може да се пресметне или преди, или след потребление на основен капитал (брутна или нетна добавена стойност). Тъй като продукцията се оценява по базисна цена и междинното потребление по покупната цена, добавената стойност включва субсидии, намалени с данъци върху продуктите.

Сметката „формиране на доход“ отразява формирането на дохода, резултат на производствения процес, и неговото отнасяне към фактора „труд“ и държавно управление (под формата на данъци и субсидии). Оперираният излишък, т.е. балансовият показател, съответства на дохода, който формират единиците чрез използването на производствените си активи. Що се касае до некорпоративните предприятия в сектора „домакинства“, балансовият показател на тази сметка безусловно включва елемент, съответстващ на възнаграждение за работа, извършена от собственика или членове на неговото семейство, който не може да бъде разграничен от печалбата му като предприемач. Този показател е обозначен като „смесен доход“ (Метаданни за Икономическите сметки за селското стопанство, н.д.).

Сметката „Доход от предприемаческа дейност“ позволява да се измери доходът, който е близък до понятието „текуща печалба“ преди разпределение и данъци върху дохода, както обикновено се използва това понятие в бизнес счетоводството. Нетният предприемачески доход, получен в резултат на прибавянето на получените лихви от селскостопанските единици, организирани като фирми към нетния опериращ излишък и след приспадане на наемите (т.е. наеми за ферми и земя) измерва компенсацията за разход на труд, за който не се заплаща възнаграждение, възнаграждението от земята, която е собственост на селскостопанските единици и дохода от използването на капитала (Метаданни за Икономическите сметки за селското стопанство, н.д.).

Капиталовата сметка позволява да се определи степента, до която придобитите активи минус ликвидиране на нефинансови активи е било финансирано от спестяването и капиталовите трансфери. Тя показва средствата, предоставени или взети назаем. Не е възможно да се състави пълна капиталова сметка за селското стопанство, защото въпреки че някои потоци могат да са напълно отнесени към този отрасъл, други показатели (например нетно спестяване, баланс на последователността на текущите сметки) не могат да се изчислят на база отрасъл (Метаданни за Икономическите сметки за селското стопанство, н.д.).

За отделните държави–членки индексите и измененията на стойностите на показателите за доход в реално изражение се получават след задължително дефлиране на съответните номинални данни с абсолютния ценови индекс на БВП. По този начин се спазват изискванията за качество, надеждност и съпоставимост на данните. По своята същност абсолютният ценови индекс на БВП представлява общ ценови показател за всички стоки,

продукти и услуги в икономиката, като дефлатор се разглежда ценовият индекс на националното крайно използване. Необходимо е уточнение, че за разлика от ценовия индекс на БВП, той отчита директно ефекта на външната търговия и поради това отразява по-бързо и по-ясно промените в цените на вноса (напр. движението в цените на енергоносителите).

2. Анализ на състоянието и тенденциите на основни показатели за икономическите сметки в селското стопанство и за доходите на земеделските стопанства за периода 2007–2023 г.

Световната пандемия от Covid-19, както и продължаващата война между Русия и Украйна, оказаха огромно влияние както върху световната икономика, така и върху икономиката на България. Българското селско стопанство не е подминато от сътресенията, съпътстващи двете последователни кризи, последиците от които се изразяват в сътресения на пазара, причинени от значително увеличение на разходите и смущения в търговията.

На анализ са подложени данните за периода 2007 – 2023 г. за сектор „Селско стопанство“, тъй като през 2007 г. България е приета за страна-членка на ЕС, което обуславя внедряването на принципите и действието на ОСП за българското селско стопанство. През този период също така се проявява влиянието на световната финансова и икономическа криза от 2008 г., от която България също беше засегната. Това поражда у автора въпроса, коя криза е засегнала по-силно Селскостопанския сектор в България – финансовата от 2008 или настъпващите се две като цяло неикономически кризи – Covid-19 и войната в Украйна?

За да бъде отговорено на този въпрос, е нужно да бъдат разгледани реалните данни за този седемнайсетгодишен период, като в Таблица 5 са представени показателите „нетна добавена стойност по базисни цени“, „нетен опериращ излишък“ и „нетен предприемачески доход“.

Нетната добавена стойност е ключов показател за производителността на отрасъла, който е балансиращ за сметка Производство, тъй като се получава като разлика от продукцията, междинното потребление и потреблението на основен капитал.

Според действащата методология „нетният опериращ излишък/нетен смесен доход измерва доходността от използването на земята, капитала и незаплатения труд, а нетният предприемачески доход, (изчислен след прибавяне към нетния опериращ излишък/нетен смесен доход на лихвите, получени от земеделските стопанства, опериращи като компании, и приспадане на платените от тях лихви и ренти) измерва компенсацията на незаплатения труд, възнаграждението от земята, принадлежаща на земеделските стопанства, и дохода от използването на капитала“ (НСИ. Икономически сметки за селското стопанство, н.д.) (Manual on the economic accounts for agriculture and forestry EAA/EA 97 (PDF), н.д.).

Таблица 5

Изменение на показателите за доход в селското стопанство през периода 2007 – 2023 година

(млн. лв.)

Показатели	Нетна добавена стойност по базисни цени	Нетен опериращ излишък	Нетен предприемачески доход
2007	2176	2350	2111
2008	3445	4011	3666
2009	2187	2548	2194
2010	2238	2722	2243
2011	2624	3028	2468
2012	2651	3304	2473
2013	2644	3659	2843
2014	2674	3560	2646
2015	2387	2905	1861
2016	2417	3622	2544
2017	2636	3615	2459
2018	2485	3601	2420
2019	2547	3689	2477
2020	2496	3666	2414
2021	4226	4950	3275
2022	4778	5743	3194
2023*	3035	3562	1067

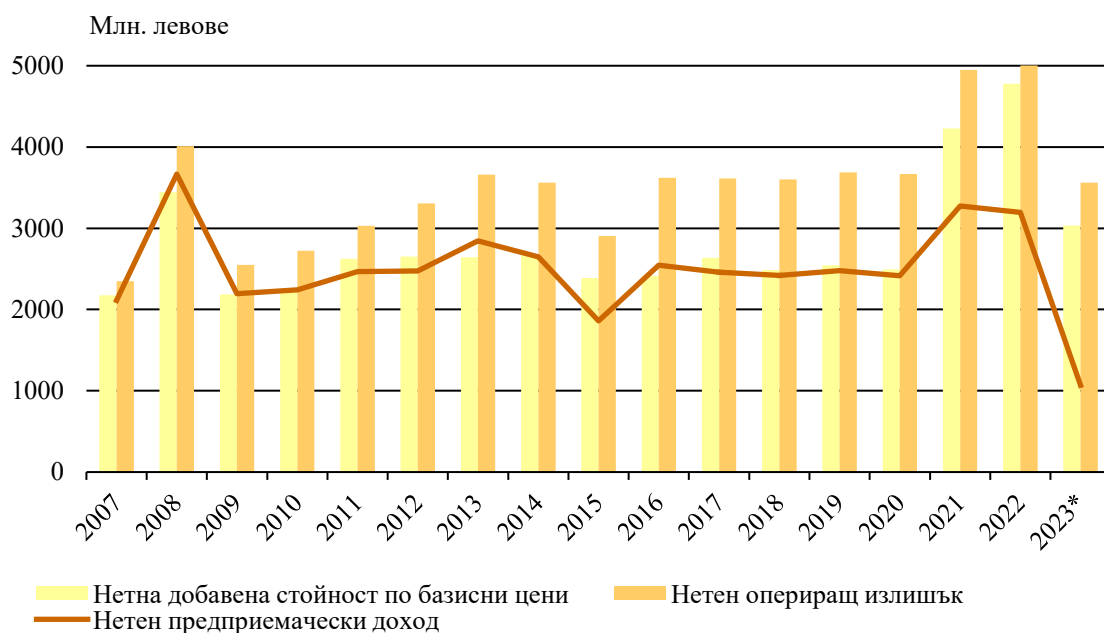
Забележка: 2023* - по данни от първата оценка

Източник: НСИ. Икономически сметки за селското стопанство. Информационна система „ИНФОСТАТ“. https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/module.jsf?x_2=101

Визуализацията на динамиката на показателите е представена на Фигура 1, на която ясно се открояват периодите, през които сектор „Селско стопанство“ претърпява сривове, но, от друга страна, се вижда и че в България икономическите кризи започват да се проявяват на по-късен етап в сравнение с другите световни икономики. Финансовата криза носи своето отражение едва през 2009 г., когато настъпва значителен спад в стойностите и на трите показателя за доход.

По аналогичен начин се развива и ситуацията в периода 2021 – 2023 г., като след стремглавия ръст на показателите в предходните години се наблюдава рязък спад, като нетният предприемачески доход никога не е стигал толкова ниски стойности през наблюдавания период.

През 2015 г. също се наблюдава снижение в показателите, но то се дължи на влиянието на климатичните фактори, които обуславят характера на този вид производство. Ако наблюдаваният период бъде разделен на седемгодишни периоди, като разгледаме пиковете в показателите, ясно се откроява средносрочната цикличност в икономиката, наречена от Йозеф Шумпетер „цикъл на Жуглар“ на името на френския икономист Клемент Жуглар, който пръв е изследвал цикличността в средносрочен порядък между 7 и 11 години (Якимова, Владимирова, Мавров, & Гаргов, 2015).

Източник: НСИ. (Информационна система ИНФОСТАТ
<https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/external/login.jsf>, н.д.)

Фигура 1. Изменение на показателите за доход в селското стопанство през периода 2007 – 2023 година

С цел по-добре да очертаем както тенденцията на изменение на показателите, така и последиците за селското стопанство от здравната криза и военния конфликт извършваме моделиране на тенденциите, като прилагаме метода на най-малките квадрати, за да установим теоретичните стойности на трите показателя – „нетна добавена стойност“, „нетен опериращ излишък“ и „нетен предприемачески доход“ – за периода 2007 – 2020 г., след което да направим прогноза при тогава действащите условия какви биха били стойностите за периода 2021 – 2023 г., след което да ги съпоставим с реалните им значения през същия период.

Методът на най-малките квадрати, известен като аналитичен метод за изглаждане, се счита за най-прецизния метод за изучаване на тренда. Графичното представяне посредством линейна диаграма дава визуална представа за вида на линията, която най-добре отразява закономерностите на развитието в изследвания динамичен ред. При метода на най-малките квадрати трябва да се изчислят параметрите на трендовите модели и след това да се пристъпи към изчисляване на теоретичните стойности на изследвания показател. Когато се моделира тенденцията на развитие (трендът) анализираният показател се представя като функция от времето $\hat{Y}_t = f(t)$, като трябва да се установи вида на функцията, която най-добре представя съществуващата тенденция (Ангелова, 2017).

За определяне на най-подходящата функция, характеризираща тенденцията на развитие, се използват различни критерии – най-високи

стойности на коефициента на детерминация, на коефициента на корелация, на F-критерия на Фишер, или най-ниската стойност на стандартната грешка на модела (Славева, 2018). В настоящия анализ изборът на най-подходящ трендови модел се основава на коефициента на детерминация.

Много често при анализа на динамични редове за моделиране на тенденцията на развитие се използва линейната функция, или т.н. линеен модел от вида: $\hat{Y}_i = a + bt_i$, където a и b са параметри на функцията. Линейният трендови модел съдържа два неизвестни параметъра – „ a “ и „ b “, като икономическа интерпретация има параметърът „ b “, а именно – среден абсолютен прираст на изследваното явление, който е предизвикан от закономерни, трайни постоянно действащи причини (Ангелова, 2017).

Преди да се пристъпи към моделиране на тенденцията на развитие, е необходимо да се извърши проверка на хипотеза за наличие на тенденция в изследваните динамични редове – в нашия случай посредством автокорелационния коефициент от първи порядък (r_1) (Славева, 2018). При моделирането на тенденцията са тествани шест функции – линейна, парабола, кубична, логаритмична, експоненциална и степенна.

Таблица 6

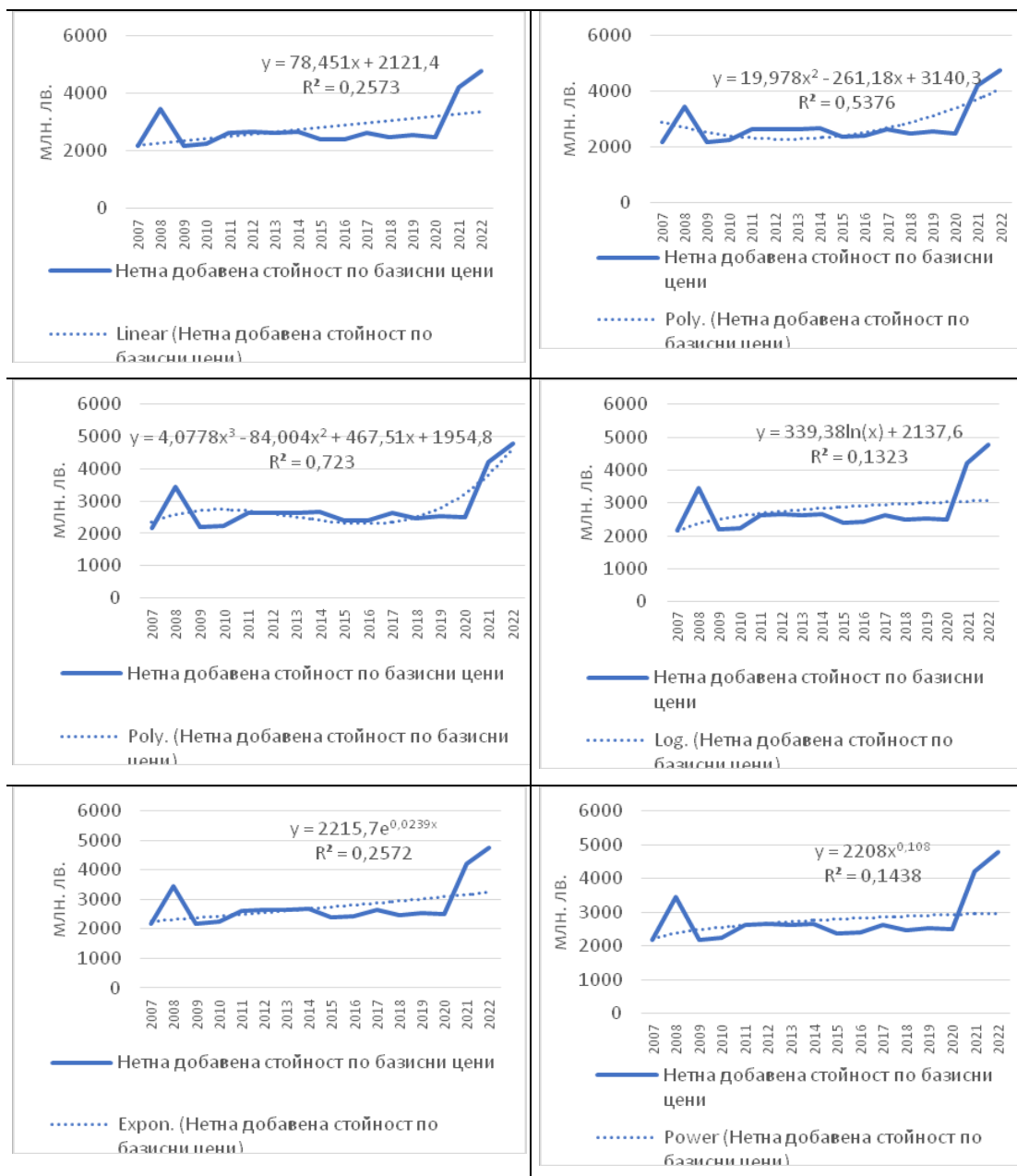
Резултати от теста за наличие на тенденция

Показател	Автокорелационен коефициент от първи порядък	Наличие на тенденция
Нетна добавена стойност по базисни цени	0,481116167	Съдържа тенденция
Нетен опериращ излишък	0,506968994	Съдържа тенденция
Нетен предприемачески доход	-0,135810686	Не съдържа тенденция

Източник. НСИ и изчисления на автора.

Линейният трендови модел достатъчно добре описва модела на тенденцията в динамиката на нетната добавена стойност по базисни цени до 2020 г. и има следния вид $\hat{Y}_i = 2456,8 + 11,5t_i$. Това означава, че след елиминиране на случайните фактори, нетната добавена стойност по базисни цени се увеличава с 11.5 млн. лв. годишно. За да се сравни какво е промяната след настъпването на Ковид пандемията и ефектите от възникналите кризи са тествани и модели на тенденцията за периода 2007–2022 г. На Фигура 2 са визуализирани резултатите от тестването на различните функции (вж. Фигура 2).

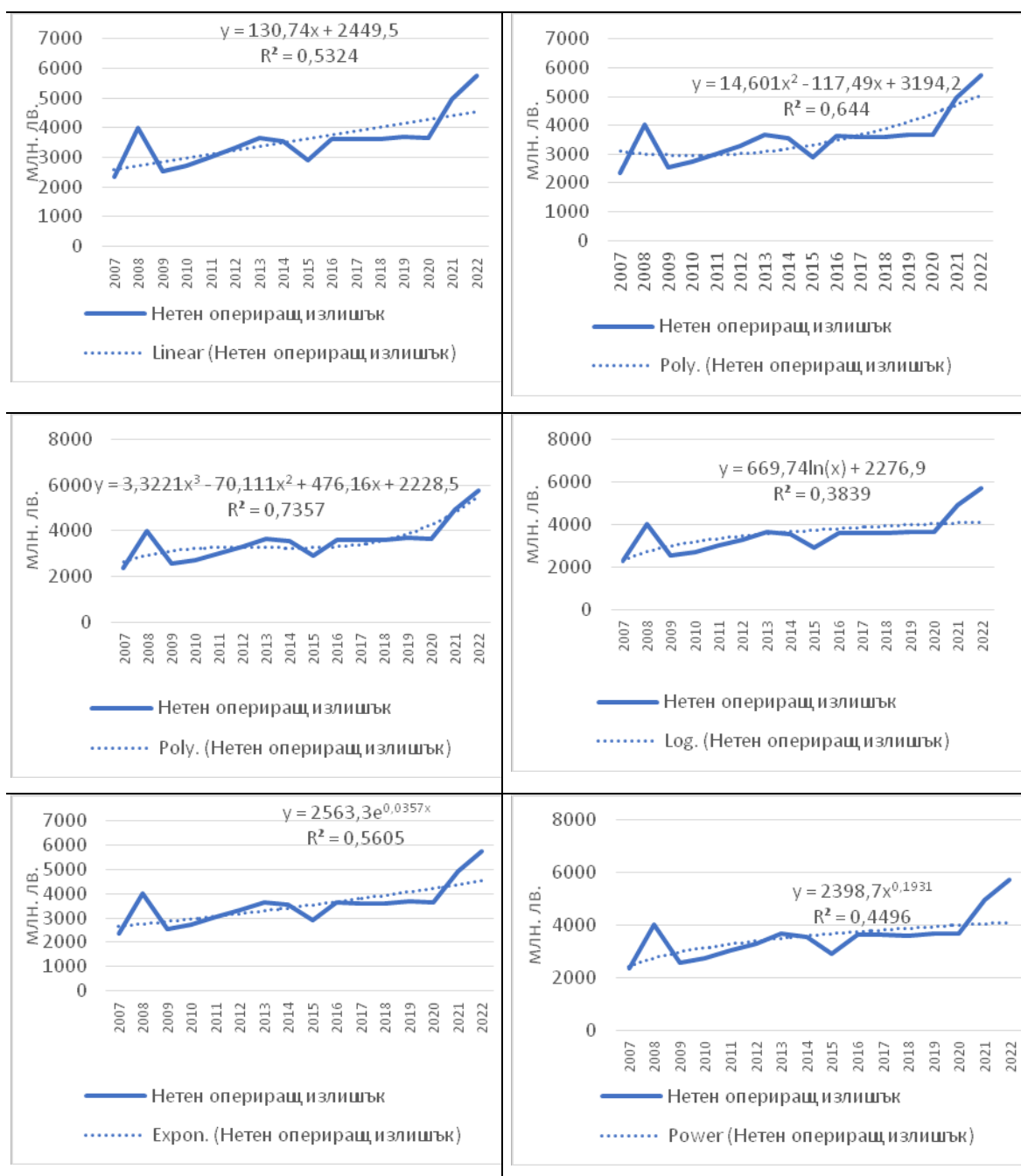
От представените модели като най-подходяща функция за характеризане на тенденцията в изменението на нетната добавена стойност по базисни цени е кубичната функция, тъй като за нея е получена най-висока стойност на коефициента на детерминация (R^2). Ясно се вижда, че след настъпване на Ковид пандемията и последващите кризи са налице промени в тенденцията на развитие.

Източник. Изчисления на автора.

Фигура 2. Характеристики на моделите на тенденция на показателя „Нетна добавена стойност по базисни цени“ за периода 2007–2022 г.

По аналогичен начин е извършен анализ и за нетния опериращ излишък, както и за нетния предприемачески доход. Отново за периода до 2020 г. линейният трендови модел достатъчно добре описва модела на тенденцията в динамиката на нетния опериращ излишък. Има следния вид $\hat{Y}_i = 2677.1 + 83.8t$; и показва, че при елиминиране на случайните фактори, нетният опериращ излишък нараства с 83,8 млн. лв. на година. За сравнение е извършено и моделиране на тренда на нетния опериращ излишък за периода 2007–2022 г., като тестваните модели са представени на Фигура 3.

Източник. Изчисления на автора.

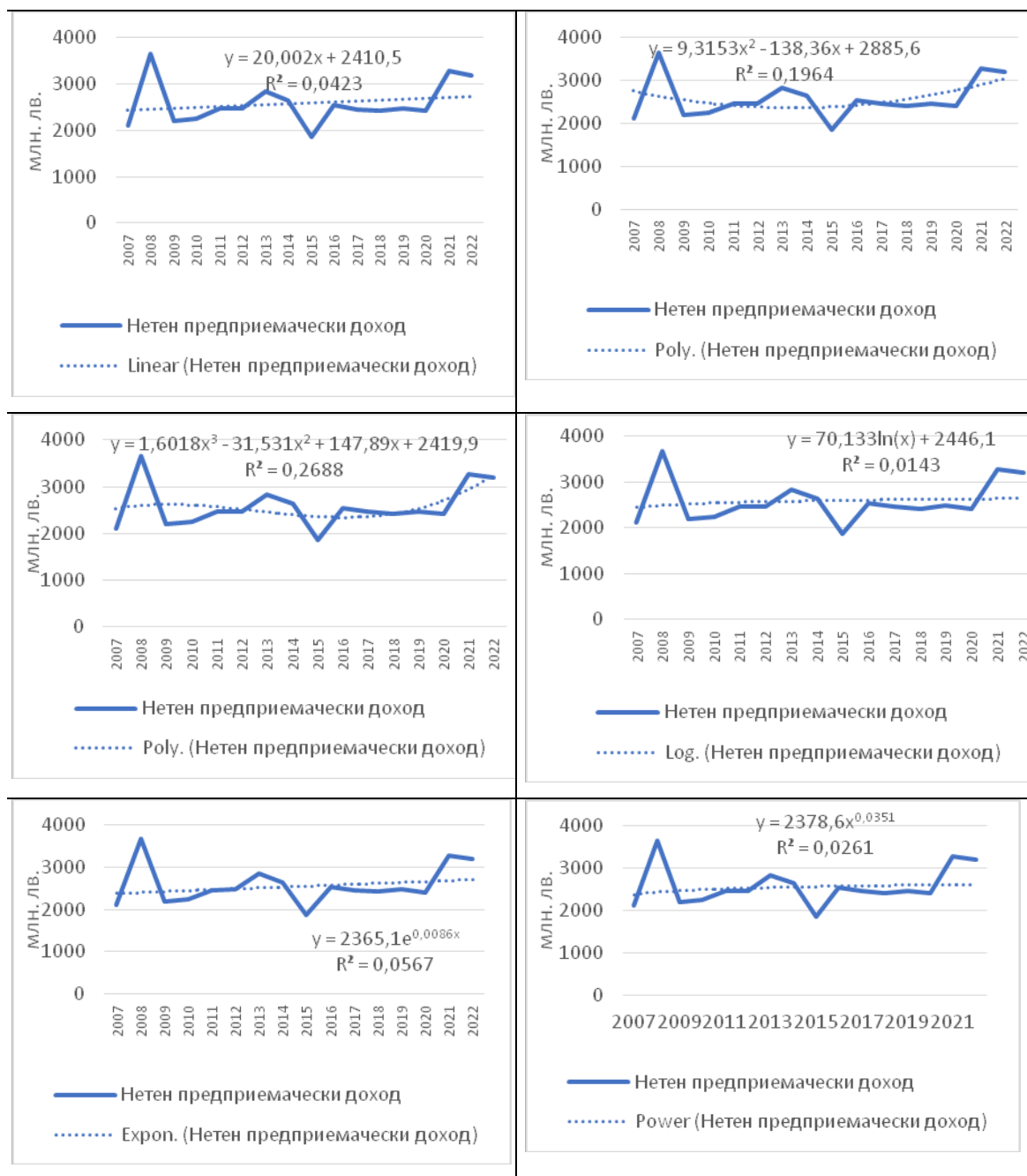
Фигура 3. Характеристики на моделите на тенденция на показателя „Нетен опериращ излишък“ за периода 2007–2022 г.

Моделирането на тренда на нетния предприемачески доход за периода 2007–2020 г. отново достатъчно добре се описва с линеен модел, който има следния вид: $\hat{Y}_i = 2510,1 - 3,1t_i$, което означава, че за разлика от останалите два показателя, след като сме елиминирали случайните фактори, нетният предприемачески доход намаля с 3,1 млн. лв. годишно.

Отново е извършено и моделиране на тренда на нетния предприемачески доход за периода 2007–2022 г., като тестваните модели са представени

на Фигура 4. От представените трендови модели и техните характеристика се вижда, че отново като най-подходящ модел за представяне тенденцията в изменението на нетния опериращ излишък е кубичната функция, тъй като за нея е получена най-висока стойност на коефициента на детерминация (R^2).

Въпреки че за периода 2007–2022 г. показателят „Нетен предприемачески доход“ не съдържа тенденция според коефициента на автокорелация от първи порядък, са тествани различни модели, за да се получи представа относно най-близкия модел на развитие.

Източник. Изчисления на автора.

Фигура 4. Характеристики на моделите на тенденция на показателя „Нетен предприемачески доход“ за периода 2007–2022 г.

В Таблица 6 и на Фигура 5 са представени теоретичните стойности на анализираниите показатели за периода 2007–2020 г. по уравнение на права линия, тъй като при него параметрите имат ясна икономическа интерпретация и позволяват да се установи в каква степен е налице промяна в тренда в резултата на пандемията от Ковид 19 и последвалата инвазия в Украйна.

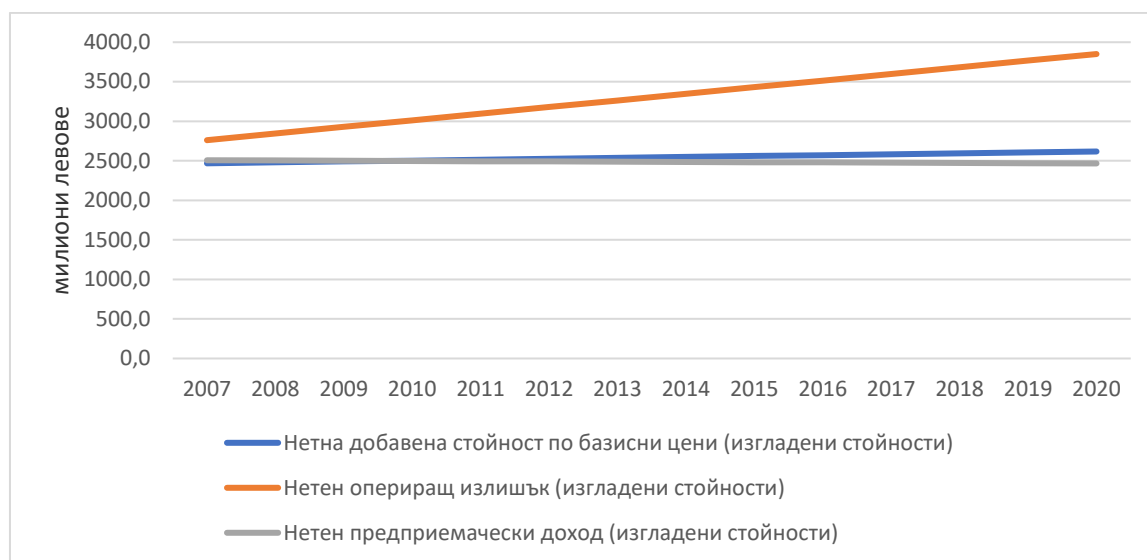
Таблица 7

Изгладени стойности на основните икономически показатели в отрасъл "Селско стопанство" за периода 2007 - 2020 година

(милиони левове)

Година	Нетна добавена стойност по базисни цени (изгладени стойности)	Нетен опериращ излишък (изгладени стойности)	Нетен предприемачески доход (изгладени стойности)
2007	2468,3	2760,9	2507,0
2008	2479,8	2844,7	2503,9
2009	2491,3	2928,5	2500,8
2010	2502,8	3012,3	2497,7
2011	2514,3	3096,1	2494,6
2012	2525,8	3179,9	2491,5
2013	2537,3	3263,7	2488,4
2014	2548,8	3347,5	2485,3
2015	2560,3	3431,3	2482,2
2016	2571,8	3515,1	2479,1
2017	2583,3	3598,9	2476,0
2018	2594,8	3682,7	2472,9
2019	2606,3	3766,5	2469,8
2020	2617,8	3850,3	2466,7

Източник: Изчисления на автора.

Фигура 5. Изгладени стойности на показателите за доход в селското стопанство през периода 2007 – 2020 година

От получените резултати става ясно, че при равни други условия, въпреки нарастването на добавената стойност и на смесения доход, стойностите на предприемаческия доход намаляват. Това се дължи както на процесите на окрупняване на земеделските стопанства, така и на увеличението на арендните плащания и на увеличаване на разходите за компенсация на наетите лица.

На базата на направените по-горе изчисления е възможно да се направи прогноза за периода 2021 – 2023 г., при допускането, че отрасълът продължава да се развива при еднакви условия, каквито са действали през периода 2007 – 2020 година.

Таблица 8

Прогнозни стойности на показателите за доход в селското стопанство за периода 2021 – 2023 година

Година	Нетна добавена стойност по базисни цени	Нетен опериращ излишък	Нетен предприемачески доход
2021	2629,3	3934,1	2463,6
2022	2640,8	4017,9	2460,5
2023	2652,3	4101,7	2457,4

Източник: изчисления на автора.

Тъй като за прогнозирания период вече разполагаме с реални стойности, бихме могли да направим сравнение между прогнозата и действителните резултати от дейността на сектора, като имаме предвид, че резултатите за 2023 г. са по данни от първата оценка за ИССС и могат да претърпят промени.

По отношение на добавената стойност данните показват, че стойността на показателя през 2021 г. е 4226 млн. лв., което е с 1597 млн. повече от прогнозата, през 2022 г. – 4778 млн. лв., което е с 2137 млн. повече от прогнозата, а през 2023 г. показателят спада до 3035 млн. лв. или с 383 млн. по-малко. Най-малко отклонение от прогнозата имаме през 2023 г. От сравнените данни за добавената стойност става ясно, че за периода 2021 – 2022 г., условията, при които функционира селското стопанство, коренно се различават от предходните периоди, докато през 2023 г. състоянието на пазара започва да се връща към обичайните си условия по отношение на нетната добавена стойност.

Нетният опериращ излишък достига стойност от 4950 млн. лв. през 2021 г., което е с 1016 млн. лв. повече от прогнозата. През 2022 г. той е 5743 млн. лв. или с 1725 млн. повече от прогнозата, докато през 2023 г. спада до 3562 млн. лв. – с 540 млн. лв. по-нисък от прогнозата. През никоя от наблюдаваните години реалните данни не се доближават до прогнозните, което е в резултат на проявяващите се сривове на пазара.

Нетният предприемачески доход е ключов показател за сектор „Селско стопанство“, който определя стабилността на сектора. Сравнявайки прогнозните резултати – през 2021 той е 3275 млн. лв. или с 811 млн. повече от прогнозата, през 2022 г. – 3194 млн. лв. – с 734 млн. повече, а през 2023 г. спада до 1067 млн. лв. или с 1390 млн. лв. по-малко от прогнозните данни,

стигаме до извода, че за последните три години, състоянието на сектора е изключително нестабилно.

От направените сравнения по отношение показателите за доход в селското стопанство можем да смятаме, че пазарът е силно дестабилизиран, поради което посоката на развитие на този сектор на икономиката не може да бъде предвидена. Пряко отношение за тази дестабилизация имат цените на продукцията, междинното потребление и физическите обеми на произведената продукция. За да можем да видим цялостната картина, нека да разгледаме какво се случва по отношение на ценовите равнища.

Таблица 9

Индекси на цените на производител в селското стопанство, предходна година = 100

(процент)

Показател	2019	2020	2021	2022	2023*
Растениевъдство - общо	100,2	110,6	124,7	134,7	76,1
Животновъдство	104,8	101,1	100,6	125,7	115,7
Селско стопанство - общо	101,3	108,4	118,8	132,9	84,3

Забележка: 2023* - прогноза

Източник: НСИ. Информационна система „ИНФОСТАТ“.

Както е видно от данните в таблицата, ценовите равнища на продукцията в селското стопанство са в основата на движението на показателите за доход – когато цените се повишават, се повишават и доходите, като е валидно и обратното. Разбира се, флукуацията в цените отразява и промяната в стойността на разходите за единица продукция. Поради това е нужно да се разгледат и индексите на цените на вложенията в селското стопанство.

Таблица 10

Индекси на цените на стоките и услугите за текущо потребление в селското стопанство, предходна година=100

(процент)

Показатели	2019	2020	2021	2022	2023*
Общо	101,6	97,1	112,3	135,2	94,6
Посевен и посадъчен материал	101,9	97,1	103,4	116,3	112,7
Електроенергия, горива и други	99,4	97,1	114,6	128,9	94,0
Минерални торове	105,5	93,7	141,9	208,2	68,5
Препарати за растителна защита	99,1	98,8	102,2	138,9	97,6
Ветеринарно - медицински продукти	105,3	103,4	102,3	110,8	105,4
Фуражи	102,2	102,5	112,2	129,1	106,2
Поддръжка и ремонт на превозни средства	100,9	102,1	103,2	110,3	105,9
Поддръжка и ремонт на селскостопански сгради	102,4	101,5	105,1	120,1	109,3
Други стоки и услуги	102,9	102,5	103,3	107,4	108,6

Забележка: 2023* - прогноза

Източник: НСИ. Информационна система „ИНФОСТАТ“.

От икономическата теория знаем, че при предлагането на пазара по-голям обем продукция, цените спадат, докато при намаляване на предлагането, цените се увеличават. Това е основен функционален принцип на свободния пазар.

Таблица 11

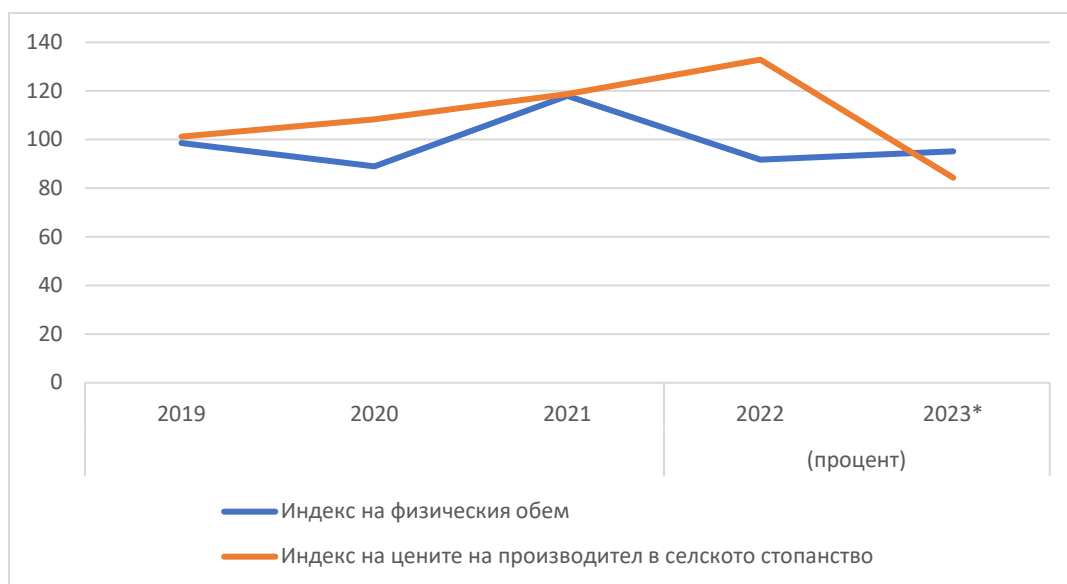
Индекси на физическия обем в селското стопанство за периода 2019 – 2023 година

Показател	2019	2020	2021	2022	2023*
Индекс на физическия обем	98,6	89,0	118,0	91,8	95,2

Забележка: 2023 - по данни за първата оценка на ИССС*

Източник: НСИ. Информационна система „ИНФОСТАТ“.

За да разберем дали в действителност във времена на действащи множество кризи, пазарът за сектор селско стопанство действа като свободен пазар, нека да съпоставим кривата на индекса на физическия обем и кривата на индекса на цените на производител.

Фигура 6. Съпоставка на индексът на физическия обем и индекса на цените на производител в селското стопанство за периода 2019 – 2023 година

От фигурата става ясно, че докато действат едновременно здравната криза и военният конфликт, пазарът не действа като свободен, нарушен е принципът, че при по-голямо предлагане, цените се понижават. Налице е фактът, че при ръст на обема с 18% през 2021 г., цените на производител в селското стопанство нарастват с 18.7% спрямо предходната година.

Заклучение

Сътресенията, които настъпиха в световен мащаб през последните три години, засегнаха изключително много световната икономика, като сринаха много икономически сектори и отрасли. Доведоха до високи нива на инфлация и на спад в БВП както в България, така и по света. С цел да се смекчат последиците от кризите, в България бяха използвани инструменти за компенсация на високите производствени разходи както в селското стопанство, така и в останалите сектори на икономиката. За сектор „Селско стопанство“ бяха отпуснати допълнителни субсидии за засегнатите земеделски стопанства, както от европейския бюджет, така и от държавния. Това предотврати преустановяването на дейност в голяма част от малките земеделски стопанства.

Изводите, които могат да бъдат направени, са следните:

- Във времена на действащи множество кризи пазарът не може по естествен път да се саморегулира.
- Значителното покачване на показателите за доход в селското стопанство, те не могат да компенсират огромния ръст на цените.
- Факторите от екзогенен произход, влияещи върху доходите в селското стопанство, в голяма степен не могат да бъдат прогнозирани, поради което в бъдеще е затруднено да се предвидят последиците за сектора.

На европейско ниво продължават разговорите и обсъжданията за разширяване обхвата на икономическите сметки за селското стопанство. Това ще доведе до по-детайлно изчисляване на дохода в сектора, а това от своя страна ще прецизира политиките, които се прилагат за развитие на този сектор на икономиката.

Използвани източници

Manual on the economic accounts for agriculture and forestry EAA/EA 97

(PDF). (н.д.). Извлечено от <https://ec.europa.eu/eurostat>:

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-27-00-782>

Ангелова, П. (20103). *Аграрната статистика в България - исторически асиметрии и съвременни измерения, Монография*, . Свищов: АИ „Ценов“ .

Ангелова, П. (2017). *Основи на статистиката*. Свищов: АИ "Ценов".

Европейската система от национални и регионални сметки в Европейския съюз. РЕГЛАМЕНТ (ЕС) № 549/2013 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ

ПАРЛАМЕНТ. (н.д.). Извлечено от <https://www.nsi.bg>:

<https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pages/ESS2010/ESS%202010%20Bg.pdf>

Информационна система ИНФОСТАТ

<https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/external/login.jsf>. (н.д.). Извлечено от <https://infostat.nsi.bg/infostat/>:

<https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/external/login.jsf>

Метаданни за Икономическите сметки за селското стопанство. (н.д.).

Извлечено от www.nsi.bg: www.nsi.bg/bg/content/869/икономически-сметки-за-селското-стопанство

МЗХГ. Агростатистика. (н.д.). Извлечено от

<https://www.mzh.government.bg>:

<https://www.mzh.government.bg/bg/statistika-i-analizi/>

Национална статистическа програма. (н.д.). Извлечено от

<https://www.nsi.bg/bg/>: <https://www.nsi.bg/bg/content/19490/basic-page/>

НСИ. Икономически сметки за селското стопанство. (н.д.). Изтеглено на 2023 от НСИ:

https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/metadata/Reg%20138_BG_consolidated.pdf

Обща селскостопанска политика 2021-2027. (н.д.). Извлечено от

Министерството на земеделието и храните:

<https://www.mzh.government.bg/bg/politiki-i-programi/politiki-i-strategii/obshta-selskostopanska-politika/>

Регламент (ЕО) 138/2004 на Европейския парламент и на Съвета от

05.12.2003 г. относно Икономическите сметки за селското

стопанство в Общността. (н.д.). Извлечено от <http://data.europa.eu/>:

<http://data.europa.eu/eli/reg/2004/138/oj>

Секторен анализ в Земеделието: 87% от работещите са самонаети, необходими са специфични схеми за осигуровка при безработица.

(н.д.). Извлечено от [https://knsb-](https://knsb-bg.org/)

knsb-bg.org/index.php/2020/10/12/sektoren-analiz-v-zemedeliето-87-ot-rabotesthite-sa-samonaeti-neobhodimi-sa-speczifichni-shemi-za-osigurovka-pri-bezraborticza/

Славева, К. (2018). *Методология и методика на емпиричните изследвания (Модул "Статистика", 2018.* Свищов: АИ "Ценов".

Структура на земеделските стопанства в България. 2021. . (н.д.).

Извлечено от Министерство на земеделието и храните:

https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2021/11/19/2021_11_19__-struktura_na_zemedelskite_stopanstva-01.pdf

Якимова, И., Владимиров, В., Мавров, Х., & Гаргов, В. (2015).

Макроикономика. Варна: Издателство "Наука и икономика".

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЩОВ

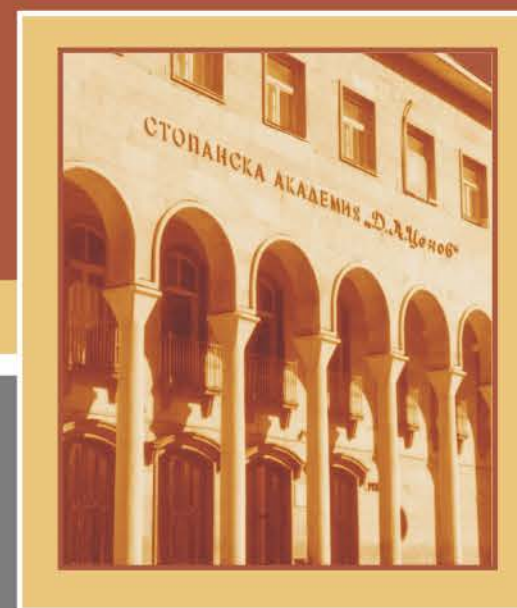
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ

ГОДИШЕН

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

Том XVI, 2023

Книга 19

Том XVI, 2023 г.
Книга 19

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Красимира Славева – главен редактор
Проф. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Петранка Мидова
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Людмил Несторов

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Милена Александрова – технически секретар

Съдържание

Студии

Васил Пламенов Василев ТРАНСПОРТ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ: ФОРМИ НА ПРОЯВЛЕНИЕ И МЕХАНИЗМИ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕ	5
Гергана Филипова Павлова СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ДОХОДИТЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНСТВА ЗА ПЕРИОДА 2007 – 2022 ГОДИНА	26
Грета Иванова Иванова ПОДБОР НА СЛУЖИТЕЛИ В ДЪРЖАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛАГАНЕ	49
Йордан Чорбаджийски ОПТИМИЗИРАНЕ НА ЕКСПОРТА В СЕКТОР ВИНОПРОИЗВОДСТВО ПО ПРИМЕРА НА ВИНАРСКА ИЗБА „ЧЕРНОМОРСКО ЗЛАТО“ АД	76
Мария Анастасова Хаджихристева СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ЗДРАВНОТО СЪСТОЯНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ	95
Момчил Мирославов Маринов РАЗВИТИЕ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „ЖИЛИЩА И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО“ В ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД	117
Ненко Василев Василев АКТУАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МАШИНОСТРОЕНЕТО В БЪЛГАРИЯ – СЕКТОРЕН АНАЛИЗ	148
Радка Иванова Василева КОЕФИЦИЕНТЪТ НА ВАРИАЦИЯ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА АНАЛИЗ НА ПАЗАРА И УСТАНОВЯВАНЕ НА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНА ЗАЩИТА ПРИ ИМУЩЕСТВЕНИТЕ ЗАСТРАХОВКИ В БЪЛГАРИЯ	175
Тоня Петрушева ФРАГМЕНТАРЕН АНАЛИЗ НА ДЕЙНОСТТА НА ТЪРГОВСКИТЕ ВЕРИГИ ЗА БЪРЗОБОРОТНИ ПОТРЕБИТЕЛСКИ СТОКИ В БЪЛГАРИЯ	192
Шенай Шемсиева Раимова ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ ВЪРХУ ФИНАНСОВОТО БЛАГОСЪСТОЯНИЕ НА ИНДИВИДА	219

Статии

Антонио Валентинов Дичев МАШИННО САМООБУЧЕНИЕ ПРИ VAR КАТО ОЦЕНКА ЗА ПАЗАРНИЯ РИСК – ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ	241
Боряна Руменова Пейчева ФУНКЦИОНАЛНА РАМКА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ	255
Виктор Димитров Маринов ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ ВЪРХУ ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	271
Галина Генева Илиева ИЗБОР НА ДОСТАВЧИК ОТ ФИРМАТА	284
Горян Благовестов Милев ДИНАМИКА НА ОТРАСЛОВАТА СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ	294
Елка Узунова МЕТОДИКО-ОРГАНИЗАЦИОННИ АСПЕКТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДРЕБНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В СФЕРАТА НА ТУРИЗМА	305
Йоана Иванова Първанова РЕГИОНАЛЕН ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ – СЪЩНОСТ, ЗНАЧЕНИЕ И ДИНАМИКА ПРИ ПРОВЕЖДАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ПОЛИТИКИ	317
Йордан Стефанов Генов КОМУНИКАЦИЯТА КАТО ЧАСТ ОТ ПРЕНОСИМИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ	336
Любомир Василев Георгиев РОЛЯТА НА УПРАВЛЕНСКОТО РЕШЕНИЕ В СЪВРЕМЕННАТА ОРГАНИЗАЦИЯ	358
Мария Петрова Дачева КРИЗИСЕН МЕНИДЖМЪНТ ПРЕЗ COVID-19 И ЕФЕКТА МУ ВЪРХУ ПРОФЕСИОНАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ОФИС СГРАДИ	368
Миглена Трифонова Маринова УСТОЙЧИВОТО СЧЕТОВОДСТВО В МИННОДОБИВНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ИНТЕГРАЦИЯ В СТРАТЕГИЧЕСКИЯ ПОДХОД	378

Николай Василев Тодоров КРЪГОВИ ИКОНОМИЧЕСКИ СПОСОБИ В МЕТОДОЛОГИЯТА ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ТАКСА БИТОВИ ОТПАДЪЦИ	392
Онник Таракчиян АНАЛИЗЪТ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯ СЕКТОР: ТЕОРЕТИКО – ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ	405
Петър Ангелов Чернаев ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ЖИВОТНОВЪДНИЯ БИЗНЕС: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ	415
Пламен Станчев Илиев ЦЕНОВА ДИНАМИКА НА ЖИЛИЩНИЯ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ	428
Пламена Йорданова Колева НОРМАТИВНО РЕГЛАМЕНТИРАНЕ НА СТАТИСТИКАТА НА ТУРИЗМА	445
Ралица Сирашка НЕОБХОДИМОСТ ОТ ЕКОЛОГОСЪОБРАЗНИ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ УМЕНИЯ В СЪВРЕМЕННИЯ АГРОБИЗНЕС	464
Росен Здравков Тумбев ПОЛОЖИТЕЛНАТА НАГЛАСА КЪМ ЗДРАВЕ НА РАБОТНОТО МЯСТО – СЪЩЕСТВЕН КОМПОНЕНТ ЗА ОРГАНИЗАЦИОННО ЗДРАВЕ	480
Стелиян Богданов Стефанов ИЗСЛЕДВАНЕ НА НЕРАВЕНСТВОТО ПРИ РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ДОХОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ И ЕС	491
Тодор Георгиев Гогов ЗНАЧЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В БОРБАТА С ИЗМАМИТЕ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ	504
Цветомира Георгиева Велева ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ОМНИКАНАЛНОТО БАНКИРАНЕ	522

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XVI – 2023, книга 19

Даден за печат на 10.11.2024 г., излязъл от печат 15.11.2024 г.
Поръчка № 18907; формат 16/70/100; тираж 50

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А